Инв. бр.
619

МИТА ДИМИТРИЈЕВИЋ
МИЛОВАН ЛАЗАРЕВИЋ
НАРОДНИ ПОСЛАНИЦИ

ИЗБОРНИ ЗАКОН
ПРЕД НАРОДНОМ СКУПШТИНОМ

1 9 3 3

ШТАМПАРИЈА ЈУГОСЛОВЕНСКОГ ДНЕВНИКА У СУБОТИЦИ

II 619
Сим. 342

ГОВОР

МИТЕ ДИМИТРИЈЕВИЋА, нар. посланика

држан 9 фебруара 1933 год. на XXIII редовном састанку Народне Скупштине

Мита Димитријевић: Господо народни посланици, на ове гласове који се чују из клупа да је Влада осутна при решавању овако значајног закона, морам и ја са своје стране заједно са осталима у истом смислу протестовати. Отсутност Владе знак је повреде не само достојанства Народне скупштине која треба да узме један став према овим допунама и изменама тако важним у Закону за избор народних посланика, то је у исто време и повреда самога значаја овог тако важног Закона. Отсутност Владе у овој прилици значи да се хоће оставити дискусија у празном простору. Што се тиче повреде достојанства Парламента отсутношћу Владе, могло би се и прећи преко те наше личне повреде, али тежа је повреда самога значаја и смисла овог Закона тиме што му Влада не указује отсутношћу својом онај значај и признање који тај Закон претставља. (Буран аплауз) Исто тако морам констатовати нажалост и ово: Раније док смо били у Нар. скупштини ми смо имали свака странка своје клубове и по клубовима било је пречишћено свако питање пре него се отвори о њему дискусија пред пленумом Нар. скупштине и тако излазило се пред пленум скупштине са одређеним и пречишћеним мишљењем и ставом. Сад међутим тако се не ради. Ово важно питање није се у клубу претресало, и сад сваки појединачно мора да тражи себи и у својој савести разлоге за свој појединачни став и одлуку. То свакоме од

нас, што је разумљиво, задаје озбиљне муке да у тако важном закону одредимо своје држање онако како нам савест налаже. То нам даје у исто време и слободе да се још одлучније опредељујемо према својој савести у овако важном закону, и да не усвојимо у свему оно што Влада није довољно протумачила. Тако ћу и ја поступити без обзира на све друго изузев пуног обзира према мојој савести и интереса државе за нормализацију нашег унутрашњег политичког живота.

Господо, сматрам да ћу најбоље одговорити својој савести и својој дужности ако заједно са Вама потражим објашњење како је и зашто дошло до овог Закона, који су разлози диктовали ове измене и допуне у Закону за избор народних посланика, а нарочито да потражимо, што је врло важно, изворе овог Закона у иностраном законодавству из ког је он потекао. На тај начин моћићемо поређењем, једном мирном компарацијом и навођењем фактичних резултата који су постигнути сличним изборним законима у суседним земљама, доћи до стварних закључака и до перспективе која би се приближно могло очекивати позитивна или негативна од овакког законског пројекта у нашој земљи. Господо, на тај начин биће нам јасан развој пред очима свега што може доћи с овим законом и у нашој земљи, а тако исто биће нам јасна и сугестија, па и сама концепција која је и из иностраних угледа унесена у овај законски пројекат.

Ја ћу одмах рећи господо, да овај Закон није ни мало оригиналан; он је само копија. Та копија је узета из италијанског фашистичког закона, као сугестија и концепција, а делимично такође из закона изборног румунског. Недавно Мусолини је рекао „да фашизам није артикал за извоз". Према томе господо, у међународном законодавству можемо копирати само оно што је добило један позитиван резултат свеопштег карактера који је постао сталан и добио одређени облик, што је испитано и оно у чему не можемо погрешити ако то накалемимо и на нашој земљи. Господо, ми овим Законом стварамо једну скретницу, скретницу на врло важноме путу, т. ј. скретницу на путу ка нормализацији нашег политичког живота, ка једном

здравом и правилном парламентаризму, ка уједињењу народних снага на одређеном и позитивном програму. Од одлуке наше на овој скретници зависиће много, јесмо ли правилно пошли или не. Господо, на великим линијама, на значајним путевима ка једном значајном циљу треба бити врло обазрив при скретању. Често и најмање скретање погрешно изведено, као на железничким шинама удаљује пут у даљим линијама много више, и много судбоносније него што је скретница у почетку постављена. Нигде се тако не губи пут него на погрешним скретницама. Зато, будимо врло обазриви.

Господо, ево искрено хоћу да кажем, два месеца мучим се и питам се шта да чиним и како да се коначно изјасним у питању овог Закона. Морамо признати да досад нисмо имали пред собом овако значајан законски пројекат да дискутујемо, пројекат од кога зависи нормализација нашег политичког живота, а додаћу и стабилизација нашег државнога општег живота. Не заборавимо, господо, да живимо у тешким и мучним временима, у једној хаотичној атмосфери и да погрешке учињене од нас двоструке су и троструке погрешке и судбоносније су, јер ситуација се с нашим погрешкама може још више компликовати и отежати. За такве грешке наша је лична одговорност. И зато треба о свему хладно мислити, добро мерити и поступати у свему мудро и како народ каже „три пута мери и четврти пут крој".

Господо, не очекујте од мене један политички говор, не очекујте ни тон политичког говора, рекох Вам да се ево два месеца мучим, радећи у одбору на претресу овог пројекта и питао сам се какав треба да заузмем став и какав став одговара истини и здравом држању према овом пројекту. Признајем да се налазимо у тешкој ситуацији и пред озбиљним догађајима и пред озбиљним моментима. То је разлог више да ублажим политички тон свога говора и да говорим, колико је год то могуће академски, што се каже sine ira et studio да говорим хладно са оштрим критицизмом који је потребан за овакве расправе.

Господо, није довољно само рећи да овај закон потиче од фашистичког закона. Ја ћу са ва-

шим допуштењем изнети један кратак историјски преглед да видите у развоју какав је тај закон, како је био примљен у Италији, какве је резултате дао, како је био пренесен у Румунију и какве је резултате тамо дао. Свима је познато да парламенти који су претходили фашизму у Италији, парламенти Нитиа и Ђолитија показали су се немогући, јер нису могли дати никакову већину. Под владом Нитиа, било је у парламенту 150 социјалиста, 104 популиста т. ј. пучке странке, док су остале групе имале по 30—40 посланика а неке и по 3—4 без икакве везе међу собом. Социјалисти су увек били у опозицији и била је мука велика да се створи владајућа већина. У таквој ситуацији распарчаности и сам господин Нити постао је жртва оваквог система и уступио је место јуна 1920 године Ђолитиу. Ђолити као претседник владе хтео је да преиначи парламенат, али се послужио истим системом као и г. Нити, тако да је парламенат који је изабран 1921 год. био по распореду партијских снага исти као и Нитиев. Било је само неколико социјалиста мање, а неколико популиста више. Тада се појавила једна политичка група образована од 30 фашиста, који су доцније постали тако силни и из опозиције дошли су до свога огромног изражаја тако да су изменили физиономију догађаја и ствари у Италији. Али о томе доцније говорићу. Странка популиста, као што рекох, постала је нешто јача, али не много јача. Влада је створена била од партија из мањине, и Ђолити је имао велике муке да влада, па је и он помишљао да измени изборни систем. Међутим, наишао је на јаку опозицију у својим редовима тако да је првом згодом поднео оставку. После Ђолитиа ређале су се разне неспособне владе не тако у људима већ неспособне по парламентарној слабости опште ситуације. Ове владе биле су увек кратког века, трајале су по петшест месеци и падале. Парламенат није могао изгласати никакве законе, па ни оне, за које је тражена хитност. Морало се приступити декретирању закона и тако се парламенат и сувише дискредитовао, што је доводило до очајања, па је поред осталих узрока и на овој немогућој парламентарној ситуацији триумфовала фашистичка револуција. Фашизам је довео у парламенат јаку већину са

којом је настављен рад у парламенту. Али дешава се нешто друго. Фашистичка влада изабравши свој парламенат и створивши свој сенат убацивањем 50 сенатора одржала је само по изгледу парламентарни режим. Фашистима до парламентарног система није стало. Нама је господо, међутим, стало до парламентарног режима, и много нам је до тога стало, јер нам је стало до нормализације и парламентаризма и целокупног политичког живота у земљи.

Али вратимо се фашистичком изборном закону, који сад нама служи за углед. Према том фашистичком закону изборном од 13 децембра 1923 године цела је Италија престављала једну изборну јединицу. Истина изборне области остале су тако да су посланици бирани по областима, којих је било 15 на броју и које су одговарале традиционалним историјским покрајинама италијанским. У свакој од тих области одређен је био један број посланика сразмерно броју становништва:

Пијемонт је бирао	47 посланика
Лигурија је бирала	18 посланика
Ломбардија је бирала	70 посланика
Венеција је бирала	53 посланика
Јулијска Венеција је бирала	23 посланика
Тоскана је бирала	38 посланика
Абруце је бирао	21 посланика
Калабрија је бирала	28 посланика
Сардинија је бирала	12 посланика
Сицилија је бирала	58 посланика

Листе су постављене биле према покрајинама, свака је листа имала своју ознаку: сноп за фашисте, чекић и срп за социјалисте и крст с назнаком **Либертас** за популисте. Сваки бирач гласао је за целу листу.

Број посланика био је 535. Већина се сматрала 2/3 или 356 посланика. А друга трећина од 179 мандата пала је на листу мањине. Цела општа листа није могла имати више од 356 кандидата, тачно онолико колико је потребно било да се створи сигурна парламентарна већина.

Листа која добија већину, земаљска или тачније рећи фашистичка листа има својих, дакле обезбеђених 356 мандата. Да би се успело да прођу сви кандидати фашистичке листе довољно је

било да та листа добије пре свега релативну већину, да има бар 1/4 гласова у целој земљи. За 179 других додељених мандата приступа се систему пропорционалном. Али тај систем пропорционални примењује се не на општу листу која је добила 356 мандата (две трећине) него само на сваку регионалну листу.

Из овога се види да овај изборни систем има за циљ да се доведе у парламенат једна јака већина фашистичка. Избори, вршени по овом систему 5 априла 1924 године дали су ове резултате:

Народна фашистичка листа	4,264.454	гласа
Популистичка листа	645.090	„
Социјалистичка листа	448.056	„
Комунистичка листа	304.682	„
Демократска листа	241.685	„
Уставно-опозициона листа	147.122	„
Републиканска листа	124.978	„
Социјал-демократска листа	104.962	„
Југословенска листа	61.258	„

Према тим добијеним гласовима дошао је у Парламенат овакав број посланика:

Фашиста	375
Либерал демократа (здружених)	15
Уставно опозиционих	14
социјал демократа	10
популиста	39
социјалиста	25
комуниста	19
републиканаца	7
сељачке странке	3
Југословена	4

Десило се на овим изборима да су кандидати са листе већине изабрани у већем броју и тамо где је фашистичка странка била у мањини.

Влада фашистичка не прикрива свој циљ да њој није стало до стварног претставништва народног него до једне већине фашистичке која има да изводи у држави фашистички програм.

Изабравши свој парламенат она је тиме само створила по изгледу парламентарни режим: Парламенат не вотира више законе, не одобрава ни буџетске издатке, влада фашистичка проширила је терен своје власти кроз све домене политичког живота; што се тиче закона она их у главном декретује и по стотине скупа предаје их парламенту на изгласивање.

Као што се из свега овога види фашистима је било стало не да оживе парламентаризам него да га сведу и спутају под своју диктаторску власт. Наш је циљ други. Нама је стало и много нам је стало да сви елементи политичког живота, све групе и све странке узму учешће и да се у овој кући на здравој политичкој основи нађу на окупу све позитивне народне и политичке енергије како би се једном дошло до широке и здраве дискусије свих политичких питања и до свестране контроле државне политике.

Кад дође до окупа свих група и свих странака овде у парламенту и када под окриљем једног закона о слободној штампи буде омогућено претресање свих државних и народних интереса, неће бити потребе ни за какве скривене пунктације већ ће добивати своје јавне и јасне изражаје као и отворене и јасне дискусије. Неће бити потребе велим да се као скривени летци објављују и пуштају све те пунктације, које у место јавнога изражаја добијају субверзивни карактер. Кад буде дошло до здраве нормализације парламентаризма и целокупног политичког живота неће се дешавати до оптужбе једностране и без права да и друга страна даје одговора и објашњења. Све те пунктуације, господо, само су реакција на овакав режим, који не даје могућност слободне јавности и штампе. У нормалној ситуацији добиће се могућности да се све гласови чују слободно, и да победи онај глас и она идеја која иде из највише дубине народне свести.

Истичући потребу прешне нормализације политичког живота и парламентаризма, ја сам се господо, највише зауставио на томе да прикажем да ради таквог циља не може нам и несме нам послужити за углед фашистички закон који је имао сасвим обрнути циљ, а наиме да цео парламенат изокрене наопако, шта више да га убије како би довео у свој фашистички парламенат своју диктаторску већину. Не улазим у то дали је такав обрт у Италији одговарао интересима њихове политике, мени је стало да утврдим да су фашисти имали један циљ свој диктаторски, Мусо-

линијевски, а ми у тежњи за нормализацијом и прибирањем свеукупне политичке снаге имамо сасвим други циљ. Бизмарк је у своје време рекао: „Има један једини начин да се убије парламентаризам, а то је самим парламентом". Мусолини је тако поступио, а нама није циљ да убијемо парламентаризам него да га, напротив, оживимо и нормализирамо.

Господо, да пређем сада на румунски закон. Претходно морам затражити од Вас допуштење да се задржим мало више на компаративне констатације, и молим да ме извините ако мој говор буде мало продужио и проширио поглавито ради тога да вам дам материјал из кога ћете јасно видети све погрешке оваквог погрешнога копирања туђег законодавства изборног на наше прилике. Унапред вам велим да су сви податци узети из официјалних публикација, како италијанских тако и румунских, из публикација које се не могу демантовати (гласови: продужите; само продужите.)

Румунски изборни закон од 27 марта 1926 године у истом је духу са фашистичким законом. Да би се интереси земље обезбедили изнад локалних интереса — како се говорило тада у званичним румунским круговима — да би се створила једна владина већина потребна за извођење државног програма румунски изборни закон сабира уједно гласове добијене од једне странке, од владине странке, у целој земљи и дели мандате према тим глобалним резултатима. У то време као што добро знате стање у Румунији било је расклиматано и тражила се једна морално јака личност, и како друге политичке личности поред Братијануа и других, беху изгубиле свој довољан политички изражај, онда се пронашао генерал Авереско, главно командајући румунске војске, за чије име Румуни везују своје победе, у колико су их имали. Познат је афинитет генерала Авереска према фашизму и такође познате су и манифестације официјалних фашиста на челу са Мусолинијем према генералу Авереску, и тај афинитет латински имао је ваљда за последицу и то што је Румунија узела фашистички изборни закон себи за углед.

Владајућа странка покушавала је себе обезбедити овако. Странка која добија у земљи релативну већину, или бар 40% гласова њој се додељује 50% мандата. Код нас се у томе ишло и даље: странка која добије релативну већину њој се додељује три петине мандата. По обрасцу румунског закона већина добија врло јаке премије. То је систем мајоритета са премијом. Ова премија, тако да назовем, иде на штету мањине; управо рећи већина односи три петине мандата, а остало је нека врста пљачке, под видом пропорционалности. По оваквом румунском обрасцу странке мањине добијају знатно мањи број мандата него што би добиле на бази чисто пропорционалној. Расподела мандата по окрузима, у корист сваке странке држи се према добивеним процентима гласова по срезовима. И у нас је узет овај образац у толико што су бројеви мандата раздељени на бановине, а затим створене групе по окрузима, како чујем да се у произвољности својој решава влада да уведе неке врсте изборних округа, који би захватали размер ранијих жупанија. Са оваквом допуном прескочиће се бановина на округе али ће бановине својим утврђеним бројем мандата остати као изборна групација како геометријски тако и аритметички.

Али вратимо се расматрању изборног закона у Румунији од 1926 год. да би утврдили резултате по њему.

Изборна борба по овом систему водила се у Румунији између шест политичких странака у главноме. Остављамо по страни оне фракције које су добиле незнатни број гласова, који се не рачунају. Овако су биле распоређене странке:

1. Народна странка, на челу са генералом Авереском, као шефом странке и владе;
2. Либерална странка Братијана;
3. Опозициони блок састављен од националне странке (Трансилванске), странке Маљуа, од сељачке странке и од бивше странке Таке Јонеску.
4. Лига хришћанска-антисемитска;
5. Социјалистичка странка;
6. Комуниста.

Број уписаних гласача био је 3 милијона 496.814 на целокупном становништву од 17 и по милијона.

Целокупан број таквих гласова, подразумева-

јући ту и анулирање гласова био ја 2,622.565 што сразмерно према броју становништва значи да је апстиненција била доста велика.

Ових 2,622.565 гласова распоређени су били овако:

1. Народна странка	1,366.160	52.09%
2. Опозициони блок	727.202	27.73%
3. Либерална странка	192.399	7.34%
4. Хришћанска лига	124.778	4.76%
5. Социјалистичка странка	50.594	1.55%
6. Блок раднич. ком. стр.	39.203	1.49%
7. Остале фракције	132.229	5.04%
	2,622.565	100%

На 74 округа опозиција је имала већину у 8 округа. Влада је имала апсолутну већину у 63 округа. Разуме се лако и полицијски добивену већину.

По једном чисто мајоритарном систему влада би имала да добије 347 мандата а опозиција 40 мандата. По систему интегралном-пропорционалном, водећи рачуна о тотално добивеним гласовима у целој земљи расподела мандата била је оваква:

Народна странка 202 мандата
Опозициони блок 107 мандата
Либерална странка 28 мандата
Хришћанска лига 18 мандата
Социјалисти 6 мандата
Комунисти 6 мандата
Остале странке 20 мандата.

Међутим, уведеним системом са премијом за већину резултати су знатно измењени.

По овом систему извршених избора онемогућени су били да дођу до мандата радници, социјалисте и комунисте, јер су добили 2% од целокупног броја гласова што не даје право ни на једног посланика, а по пропорционалном систему имели би 6 мандата.

Подела мандата на остале странке извршена је овако: треба прво имати у виду да је влада добила апсолутну већину у 63 округа а опозиција у 8 округа и према томе:

Опозиција која би по пропорционалном систему добила 107 мандата, а по мајоритарном 40% мандата, добила је по овом систему само 23 мандата од целокупног броја 387 мандата, а остало је 346 мандата да се раздели. Народна странка, странка већине добија 182 мандата а остатак се даље раздељује између свих странака, разуме се и странка већине добија свој део, премију. И према томе румунски парламенат овако је био претстављен: владина странка 192, опозициони блок (националисти и сељачка странка) 69, либерална странка 16, хришћанска лига 10. На тај начин румунска влада обезбедила је себи компактну већину.

Изложивши све ово, господо, на савести ми лежи да кажем да овако добијена већина није престављала верну слику народнога расположења и према томе није требало ни много времена да се покаже колики су ови резултати и сувише прелазног карактера. Наша влада може узети систем какав хоће, оправдано је мишљење сваке владе да нађе изборни закон који ће је одржати на управи. И владе имају свој егоизам и своје право да себи обезбеде опстанак. Признајем такође да са једном компактном већином лакше се и боље изводе државни и политички програми. Фашистичка влада могла је према својим циљевима изабрати изборни закон који ће је најбоље и до крајних граница диктаторских ојачати. Румунска влада, и она такође према својим циљевима мора тражити изборни закон који је најбоље обезбеђује. Али ствар код нас је друкчија. За ову владу неможе се казати да нема већину, можда има толику да јој та већина и смета. Код нас је ствар друкчија у односима странака. Правећи овај закон ми пред собом немамо ни једне странке, формално их немамо, јер по закону нису допуштене. Како ситуација тако и циљ наш сасвим је друкчији: ми немамо у парламенту странака да их из парламента изгонимо или да их број но ослабимо и умањимо. Напротив, хоће се у тежњи за нормализацијом политичког живота привући и друге странке на парламентарно учешће и на попуну оне празнине која се констатује осуством извесних елемената. С нормализацијом политичког живота тежи се да се народно претстављиство изрази у потпуности својој и потпуности народнога расположења. Да није те тежње, да није тог циља зар бисмо имали потребе доносити нов изборни закон, или тачније рећи зар би нужно

било доносити овакве опширне допуне и измене. Изгледа да се примило мишљење да по закону ранијем није се могло доћи до изражаја на изборима и са другим странкама или да кажем још отвореније да је другим странкама онемогућено било учешће у изборима и зато се тражи могућност да се до свега тога дође. Кад је то циљ, господо, онда се мора рачунати са психологијом и трезвеношћу не само с једне стране него и са друге. Ја се питам хоће ли друге странке уопште узети учешће према оваквим перспективама? Ако нам је циљ да новим изборним законом створимо једно комплетно и изражајно Народно претставништво, изражајно у хармонији свеукупне националне и државне политике, ако нам је, велим, то циљ, онда замислимо се за тренутак хоће ли се тај циљ постићи овим изборним законом. Ако је интерес државе, а интерес је заиста да се створи један стварни и хармонијски рад у Парламенту, здрав рад владе и опозиције, онда, господо, знајмо унапред, да ћемо овим законом промашити овај циљ, јер не верујем да ће које странке ући у овакву изборну комбинацију и учествовати у изборима, и на тај начин остаћемо с промашеним циљем изгласавајући овај закон, који и с моралне и с политичке стране неће нас довести до онога резултата, који се тражи и жели.

Истина је, господо, да је Авереску у Румунији добио око 102 посланика, али, господо, није прошло дуго времена а имали смо прилику да видимо Алба Јулију и онај велики народни протест, који је дошао да изврши око консолидовања живота, које је наступило са доласком Мањиуа на владу и повратком краља и решењем династичког питања у помирењу целокупне ситуације.

Господо, ја сам сматрао, за потребно да изнесем ове податке, велим чисто академски. Ја Вас уверавам да сваки који прави обрачун са својом савешћу мора да мучи ову исту муку коју и ја мучим, а то је, да ли је ово што радимо добро или није. (*Узвици: Тако је*). Господо, ја нећу да поричем тешку ситуацију у којој се ми налазимо сада, заиста имамо један парламенат, који не садржи у себи све оне елементе, који би било позитивно или негативно у једном здравом парламентарном сукобу и

јавној критици давали изражаја народног претставништва, народних брига, народног осећаја и народне савести у здравој хармонији коју ми овако тражимо. Ми морамо примити мишљење владино која каже да треба ићи постепено ка нормализацији. Господо, ми треба да идемо постепено ка нормализацији али постепено у духу нашем, постепено с обзиром на наше прилике. Пренети један закон из друге земље, који има позитивне резултате у Италији а негативне на другој страни, јер смо видели шта се дешава тамо у Румунији. Ми смо имали г. Јоргу, који је био један једини посланик, који је онда добио већину. И није се дошло до одређене ситуације, док се и тамо није дошло до једног здравог решења.

Ја и сад, господо, стојим у једној недоумици шта да радим? Или да гласам за или против овога предлога. (По души и савести!) И ја лепо молим, господо, да ме саслушате до краја. И према томе у тој недоумици шта да радим, ја сам тражио извесне поставке, које ће учинити да отворено приступим и решим своју сопствену кризу у питању: гласати или не гласати. Господо, зато сам тражио подршке реалне у извесним идејама, које су данас апсолутно неприкосновене. То важи нарочито у погледу тајног или јавног гласања. Дозвалите ми, господо, да и о томе на један чисто академски начин дам своје мишљење.

Није то, господо, мала ствар је ли то тајно или јавно гласање. Ја ћу отворено рећи да је питање тајног или јавног гласања питање психологије. Онај парламенат, који није изабран тајним гласањем, тај парламенат нема довољно ауторитета. (Пљескање). То је ушло у психологију људи. Да смо ми бирани, сви ми колико смо овде, тајним гласањем, на бази тајног гласања, онда би проценат нашег ауторитета јако отскочио. Према томе, господо, ја сам у питању јавног или тајног гласања ипак тражио објашњења, или другим речима тражио сам солидан терен да могу отворено да се изјасним за тајно гласање, према оваквим фактима, које имамо пред собом. Господо, сви правни научници, сви правници су дали врло много размишљања о тајном или јавном гласању. Ја ћу да споменем, да ово што сад говорим,

говорим према идејама, које може сваки прочитати у веома познатим правним књигама пуних ауторитета, професора Јелинека, правним књигама Есмена, и правним књигама Карла Мајера. Све то што они говоре, говоре на основу дугога проучавања, и према томе нека ми буде допуштено да резимирам сва та три мишљења у овим одломцима, које сам узео из тих књига.

Са теоријског гледишта бирачи би требали да гласају јавно. Бирачко им се право не даје у њиховом приватном интересу. Како ће они то право гласа употребити, то није њихова приватна ствар. Бирачко право се даје бирачима у државном интересу. То је јавна служба, коју они треба да врше под надзором публике и народа. Али, господо, са демократијом продире тајно гласање, а не јавно гласање. Неки друштвени редови, а они нису малобројни, немају материјалне самосталности и на њих је врло лако утицати притиском и корупцијом. Тајно гласање је један начин да се бирачи при гласању ослободе сваког притиска и корупције. Њима се тајним гласањем ставља независан положај, да могу слободно извршити бирачку дужност. Тајно гласање уведено је у XIX веку са демократисањем целокупног изборног система. Ја ћу, господо, да се задржим на једном факту, који је овде врло важан, да изнесем разлоге због чега смо ми нашом прошлошћу, из времена када је извршено јединство Срба, Хрвата и Словенаца и политички и морално обавезни да будемо за тајно гласање. Ви се сви сећате да је први основ, нека врста Устава наше садашње државе, или боље рећи споразум о Уједињењу, био изнесен у Крфској декларацији. То је била прва манифестација нашега Уједињења. У Крфској декларацији имамо у главноме три главна питања. Дакле, прво питање народне династије, која је одушевљено примљена од свих Срба, и Хрвата и од свих Словенаца, као историјска династија, каква је и заиста династија Карађорђевића. Друго питање било је — самоуправа, која је такође примљена од свих који су на декларацији радили. И најзад треће питање било је питање тајног гласања, управо обавеза уредити целу државу на

слободном и тајном гласању уставотворне скупштине.

Господо, допустите ми ради аргументације да потражимо правдање за своје мишљење у фактима и у прошлости и у обевезама из прошлости. Сваки од нас стоји пред својом савешћу и свој став мора одредити према ономе, чиме се и народ и држава у прошлости обавезали. Зато молим допустите ми да се задржим на тим фактима. Ми врло добро знамо да је први члан Крфске декларације садржао ову одредбу: „Држава Срба, Хрвата и Словенаца, позната под именом Јужних Словена или Југословена биће слободна и независна Краљевина са јединственом територијом и јединственим држављанством. Она ће бити уставна, демократска и парламентарна монархија на челу са историјском и народном створеном династијом Карађорђевића, која је дала доказа да се по идејама и осећањима не двоји од народа и да народну слободу и вољу ставља изнад свега". Члан 12, господо, каже: „Изборни програм за избор народних посланика једнак је, општи и вршиће се непосредним и тајним путем". Члан 13, господо, каже: „Устав који ће после закључења мира донети Уставотворна скупштина, изабрана на основу општег и једнаког и непосредног тајног гласања, биће основ целокупном државном животу и извор и утока свих власти и права и по њему ће се уређивати цео државни живот. Устав ће дати народу могућност да развије посебну једну енергију у самоуправним јединицама обележеним природним социјалним и економским јединицама", а не историјским. Господо, на такој важној седници, која је створила у мучним временима ову нашу државу, сам г. Пашић на седници од 5 јуна 1917 године каже: „У декларацији треба да се каже прво да се од Срба, Хрвата и Словенаца створи јединствена држава и, друго, да ће та држава бити прво на демократској основи са општим и тајним правом гласа уставна и парламентарна монархија". Г. Стојан Протић на седници од 11 јуна 1917 године казао је: „У декларацији треба да се нагласи да ће у новој држави бити демократска база са парламентарним режимом и са општим непосредним тајним правом гласа". Го-

сподо, ја бих могао да Вам наведем мишљења г. Драшковића и осталих личности, али хоћу да завршим ову серију с тиме да смо и Крфском декларацијом и изјавом наших првих људи утврдили право тајног гласа као једну основу, као камен темељац на коме ће бити базирана ова држава. Господо, ми исто тако знамо да је и Женевска декларација манифестована у истом циљу и према томе налазим у прошлости једну моралну обавезу да у питању тајног или јавног гласања кажем да, за бољитак ове државе, треба да не заборавимо оно што је било у прошлости, треба да се држимо свега онога што је један пут у прошлости речено, утврђено и условљено, да нам се не би чинили приговори да смо заборавили шта је било од 1918 године.

Хоћу да напоменем и ово: да је политика изражена кроз Манифест нашега Краља од 6 јануара била свестрано и одушевљено примљена са свике стране. Народ је ту политику потпуно схватио и разумео. Један је период те политике од 6 јануара 1929 године до Парламента, а други од Парламента на овамо. У првом периоду ствари и догађаји били су доста у реду и у хармонији; примиривали су се духови и политичке партијске страсти. Политика 6 јануарска имала је свој одређени правац као и свога највишег сувереног Носиоца; била је народу јасна и по циљу који се желео постићи. Та политика пренесена у Парламент, извођена кроз Парламенат, све се више компликовала, постала је у моментима и неодређена и нејасна и често и нелогична. Дешавало се по нешто у Парламенту што није добијало никако објашњење, а давало је маха закључцима не само произвољним него и контрадикторним по циљу ономе како се замишљао да треба да је постављен и кроз Парламент. То је све давало и целокупном режиму нешто неодређено, али што је најважније то је слабило режим из дана у дан, и он постајао је све даљи од оне основне идеје 6 јануарске политике, с мање хармоније а готово рећи и без много дисциплине. Све је текло млитаво, без јасног става, и то се све обележавало и кроз једну озбиљну апатију, што се нарочито осетило на раду око стварања странке ЈРСД, која би како се

замишља, требала да прихвати главне основе 6 јануарске политике са идејом интегралног југословенског јединства као политички завршни циљ. Услед привредне кризе акција парламентарна више се тетурала него што је ишла одређеним правцем, час је нешто прихваћено било енергично а после се у држању та енергичност напуштала. Народне масе Парламенат није много очарао а изабран јавним гласањем, оставши без ауторитета, Парламенат је окружен био и једном кампањом па чак и конспиративном кампањом.

Мени се чини да у периоду парламентарног режима ствари нису постављене у логични однос једне према другој. Овај режим требало би да буде уставни, и он је на бази једног Устава. Али то је уставан режим без парламентарности, без парламентарности у правом смислу те речи, т. ј. Влада не излази из Парламента нити је одговорна Парламенту. Тако је било код немачких држава пре рата. Значи да се кроз овај уставни режим не жели и неће парламентарни режим у правом смислу. Међутим с друге стране иде се за тим, да се створи једна јака странка, странка већине — с вођом. Како се онда може избећи партијска влада. То би била имитација фашизма — али без Мусолинија.

Ако се иде ка стварању једне велике странке, онда се не може избећи партијска влада. На томе путу ваљда је тежња ка нормализацији и ка враћању правој и стварној нормализацији.

Не могу пропустити да не говорим о носиоцу земаљске листе, која је установа била и у прошлом изборном закону и задржана и сад. Важно је поставити овде питање: Да ли се место носиоца земаљске листе попуњује или не попуњује. Ту ћу навести једну нелогичност. Ако партијске већине не може бити без носиоца, онда он, као вођа, треба да је перманентан т. ј. да се замењује ако га нестане. То нелогичност видљива је и у овом Парламенту у којем смо ми били везани за листу једнога носиоца. Тог носиоца нема међу нама. У каквом смо односу ми сада? Или је носилац био само фигура и не значи ништа, или је нешто значио и Парламенат је у дефекту. Истина све се то не осећа ни као дефект ни као потреба у овом

Парламенту. Али ствар ће бити другчија кад буде организована једна велика странка са вођом, који, јамачно, треба да буде и носилац листе.

У питању носиоца земаљске листе важније је нешто друго. По моме мишљењу носилац земаљске листе не слаже се са монархиским системом. Носилац земаљске листе добија на изборима плебисцит народа, он је једини, и плебисцит народа везује се за његову личност. Он као један једини, изнад свих посланика, неплебисцитиран, стоји према круни у једном специјалном, и врло интересантном односу.

Ствар је ова врло суптилна и зато молим да ми се поклони пажња, како бих Вам доказао да установа носиоца једне земаљске листе није у духу монархизма. Претпоставимо да добије две трећине и више гласова, другим речима да добије апсолутни плебисцит. У том случају он је изразити носилац народне воље. Ово ћу боље приказати ако потражимо примера у историји. Наполеон III био је биран плебисцитом за претседника Француске Републике. Шта је он учинио? Он се на бази тога народног плебисцита прогласио за цара. После овог случаја ни један се претседник републике не бира више плебисцитом у Француској. Шта више у Француској после покрета буланжиста, не бира се непосредно ни претседник Париске општине, већ после избора по арондисманима, претседник Париске општине бира се преко изабраних одборника по арондисману. Нећу даље развијати ову идеју.

Морам се оградити да све то није случај сасвим код нас, али плебисцит као највиши израз народне воље, припада, као личности, у првом реду круни и ником више. Тако је бар у духу монархизма.

Зато сам ја мишљења да се избори врше по странкама и везивањем за странку а никако за личност, јер су личности увек, или прелазне или евентуално и преко мере славољубиве.

Личности као носиоци земаљске листе имају и своје симпатије и антипатије, и не би требало потчинити вољу народну обичном случају симпатије или антипатије носиоца листе.

Да завршим. Кад узмем у обзир да ће нов

Закон престављати збркану копију фашистичког и румунског изборног закона, што је све недовољно испитано са резултатима за нашу земљу и прилике; кад узмем такође у обзир да друге странке по овом Закону биће не у положају једнакости него потчињености а можда доведене и у сумњу да ће дати резултате оне које претставља стварно народно расположење, ја верујем да ће овај Закон у том случају промашити циљ. Кад додам још да је тајно гласање искључено из овога Закона, што једино даје ефекат слободних избора, а с тајним гласањем још подиже се ауторитет Парламента, ја морам озбиљно посумњати да се овим изборним Законом не отвара здрава скретница ка нормализацији нашег политичког живота. Зато, одговарајући својој дужности и савести, изјављујем да је потребно вратити овај пројекат „измена и допуна Закона о избору народних посланика" у Одбор на накнадну и свестрану анализу и проучавање, а све у духу и у интересу нашег народног и државног здравог и нормалног политичког живота. (Бурно одобравање. Гласови: Живео!)

ГОВОР

МИЛОВАНА ЛАЗАРЕВИЋА, нар. посланика

држан 14 фебруара 1933 године на XXV редовном састанку Народне Скупштине

Милован Лазаревић: Господо народни посланици! Неоспоран је факат, да је један од првих услова за политичко и нормално сређивање у једној уставној земљи, добар изборни закон, који би народу огарантовао и омогућио: пуну, праву и истинску слободу у његовом слободном опредељивању приликом избора. Само кад из те његове слободне воље, буде створен Парламенат и то од оних његових претставника, које је он својом свешћу и слободном вољом бирао и изабрао, и у којима он има пуно вере да ће га истински и поштено у Народној скупштини заступати и његова права и његове интересе чувати. Само такав и једино, господо, такав парламенат, уживаће народно поверење и имаће потребан ауторитет. Сваки други начин, неће постићи овај основни принцип на коме Парламенат у свакој политички сређеној земљи почива.

Ако се ово не жели, нека се то отворено и каже, јер би ја према томе имао да оценим, да ли уопште има смисла да ја и моји другови који овако као и ја мисле и даље у овом Парламенту останемо. Овакав систем који се са оваквим назадним и реакционарним законским предлозима спроводи, нити је диктатура, нити жеља за народном вољом и његовим грађанским правима, већ нека нарочита врста шверцовања посланичких мандата, непозната у културним земљама.

Ни уком случају ја не би могао гласати за овакав законски предлог о изборима народних по-

сланика, јер би тиме себе демантовао и пљунуо на своју политичку прошлост. Ја сам, господо, један од оних који сам са мајчиним млеком посисао идеју о слободи избора, о грађанским слободама и правима и о парламентарном систему државне управе. Овај законски предлог у супротности је са тим мојим политичким схватањима и идеалима и ја морам стога бити противан оваквим законским предлозима.

Мој положај као политичког човека, који се 39 година борио за грађанске слободе и народна права, за слободу штампе, збора и договора, не допушта ми да будем солидаран са оваквим законским предлозима којима се све то спутава и ништи.

Овим делом земљине кугле пре нас, прошле су многе генерације. Вероватно, да оне од нас нису биле паметније, културније и просвећеније, али су бар знале шта хоће, — што онима који данас овакве законске предлоге подносе Народној скупштини не достаје.

У својим многобројним и разним говорима и изјавама и господин Претседник владе и многи од господе Министара, говоре о грађанским слободама и правима које на сваком кораку газе и спутавају. Певају песму о слободи штампе, а ми смо на велику срамоту земље доживели да се и говори народних посланика цензуришу, због тога народ нема могућности да се обавештава о раду својих посланика. Изгледа, да је настало право глуво доба.

Оно што је на небу сунце, не треба заборавити да је то на земљи слобода штампе, без ње слободном народу нема живота. Певате песму о слободи збора и договора. А ваше власти у земљи забрањују да се грађани могу скупљати и договарати о најпречим потребама својим. Дозвољавате слободу збора само зеленашима, кад треба да се договоре како треба да опљачкају један цео народ, као што су радили од ослобођења нашег до данас.

Заборавља се да је наш Владалац земље у својој Престоној Беседи при отварању првих седница Народне скупштине, апеловао на Владу и Народну

скупштину, да прву и највећу бригу и старање посветимо подизању нашег земљорадника.

Дадосмо, господо, у својој адреси упућеној нашем Владаоцу свечану реч, да ћемо Његове жеље као Његов аманет својим радом и испунити. Шта урадисмо са тим нашим обећањем? Од свега тога израдисмо један законски предлог којим би се у овим тешким приликама економски наш земљорадник сачувао од пропасти да не постане бескућник и да би се заштитио од навале ненаситих банкара и зеленаша, као гладних зверова кад остану без плена. Па и тај једини законски предлог, који је био стављен на дневни ред, подземне и невидљиве силе, успеше својим утицајем да га скину са дневнога реда повредом закона. На овај закон о заштити земљорадника чекала је цела земља, па и он једини данас стоји у једној великој неизвесности и лебди између живота и смрти. Изгледа по свему да ће зеленаши успети и сада да његову судбину запечате, а нашег земљорадника оставе и даље њином плену. Где нас овакве радње воде?

Шта се уопште са оваквим законским предлогом мисли да постигне?! Ако се жели да се стање у земљи поправи, ако се жели да се створи један солидан систем демократије и народних права и слобода, оваквим законским предлогом то се постићи не може. Избегава се демократија која мири и уједињује, а доносе се закони који народ драже и разједињују. Избегава се пут којим се ауторитет Парламента уздиже, а ради се оваквим поступцима на његовом рушењу.

Пут којим се иде не ваља. Систем земаљских листа, отежава народу употребу његових права Од воље носиоца земаљске листе зависи да ли су читави крајеви у земљи у могућности да даду кандидате и ако претстављају већину, или не. Зависи дакле, господо, да ли ће имати свога претставника у Парламенту или не.

Систем јавнога гласања који се овим законским предлогом жели да спроведе није добар, он неће дати Парламенат који би био израз воље народа и у кога би народ имао вере, већ ће бити

израз силе владајуће групе, која има у рукама власт...

Економски слабе и зависне масе народне, неће код јавнога гласања моћи да свој глас употребе по својој вољи и савести, већ по вољи економски јачег.

Овакав предлог законски чини рђаву услугу земљи и нашем народу и крајње је време да се са оваквим методама престане.

Ми видимо данас, господо, у појединим деловима наше државе, честе и кобне жеље за подвајање државе, на челу којих стоји на велику жалост и један бивши претседник владе, који је више пута у овој земљи од ослобођења па до данас био министар разних портфеља као и министар после 6 јануара. Све ово преставља знаке болесног стања данашње земаљске управе.

Доношење оваквих назадних закона, често се правда разлозима одметништва појединих политичких бродоломника од државе, од којих су једни погубили министарске положаје, а други који теже да их добију. Уцењује се и блефира, са највећим светињама ове земље, на рачун целога нашег народа.

Дакле, зашто, господо, да цео наш народ пати због неколико безумника, плаћеника и туђинских измећара и агената? Погубили смо, господо, због оваквих, оно што је једном народу за његово слободно развиће најпотребније, — изгубисмо оно што човека чини човеком, само због уображене опасности по државу. (Аплауз, одобравање и узвици: Тако је!)

Мене који пратим догађаје у земљи, мора и да изненади и да зачуди како се могу изјаве неколицине уображених и неуравнотежених политичара о пунктацијама и сепаратизму, уопште трагично узимати!

Наша држава Краљевина Југославија, није пролазно дело, она није створена преко ноћи, она се стварала у самој свести и срцима најбољих њених синова читавим вековима. Она почива на темељима јачим од сваког бетона и челика. У њеним темељима узидане су кости најбољих синова

њених, натопљених крвљу њиховом. Потомци оних који створише ово велико национално дело, — јединство народа и државе, примили су на себе завет да је сачувају и они ће је, господо, и по цену нове крви и нових жртава и сачувати. Варају се сви туђински измећари и плаћеници, да ће темеље наше националне државе и јединства народног потрести, и довести у питање. Патриоте земље могу због овога ништавног уображења да буду спокојни.

Запитајмо се, господо, шта је привлачило предратној Србији наша племена која су под туђином била да се са нама уједине?... Позната је ствар свакоме, да нико не тежи и не жели да иде у мрак, већ сваки тражи светлост. Малена Србија са својим познатим грађанским слободама и народним правима, као и слободом штампе, збора и договора, са правим и истинским парламентарним системом државне управе, служила је као пример много већим, старијим и културнијим државама од ње. Она је својим слободама и грађанским правима светлила као сунце на небу. Она је била привлачна снага, те су јој сва браћа неуједињена тежила и јединство државе и народа са њом тражила. Као таква, она је била идеал браће наше. То је помогло те смо идеале нашег народног јединства и остварили и тиме створили једну заједничку, националну и недељиву државу — Југославију.

Шта је данас, господо? Поред оних туђинских плаћеника слугу и робова покојне Аустрије, одмећу се од ње на жалост и они који су били од почетка за државу, па поред њих неки од бивших министара и претседника Владе. (Гласови: Тако је! Одобравање). Размислите, господо, где ће нас ово одвести?

С тога, без обзира на претње неколицине политичких сецикеса и сепаратиста, земљи нашој треба дати добре законе који ће нашем напаћеном народу створити боље услове за његов развитак и напредак, и који ће му дати вере у његову бољу будућност. Хоћемо законе који ће народ увек омилити да и у будуће воли своју државу као што је увек волео и који ће бити поносан што је поданик

нашег узвишеног Краља Карађорђевића, под чијим су вођством и уједињена наша племена а за чију су слободу и претци нашега Владаоца давали све, па и животе своје.

Господо! Ма да сам члан скупштинске владине већине, ја за овакав законски предлог не могу гласати. — Остајући тиме доследан својој политичкој прошлости, ја ћу гласати против.
